

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 316.722 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНЕЗИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ: ЕТНОПОЛІТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Олег Рудакевич

*Тернопільський національний економічний університет,
буль. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020, Україна, e-mail: rud_om@mail.ru*

Досліджено концептуальні підходи осмислення процесів формування національної культури, що подані у модерністських теоріях нації. Зокрема, погляд Е. Гелнера на національну культуру як сплав традиційно-народної та високої культур; ідея Е. Сміта про формування нації з латеральних і демотичних етносів, що призводить до утвердження масової громадянської культури; судження В. Кимлічки про націєгенезу на основі формування так званої соціетальної культури, що становить собою спільність мови та базових суспільних інститутів. Крізь призму названих концептуальних ідей охарактеризовано стан, тенденції та проблеми становлення національної культури в сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: нація, латеральний етнос, демотичний етнос, традиційно-народна культура, висока культура, громадянська культура, соціетальна культура, національна культура, генеза національної культури.

Проблеми становлення сучасної української нації значною мірою пов'язані з труднощами формування спільної для українського соціуму культури. Саме національна культура єднає населення країни в цілісну систему, яка функціонує як самодостатній організм, інколи всупереч діям влади та зовнішнім чинникам. З огляду на сказане, актуальним у теоретичному й практичному плані є питання про зміст, шляхи та способи формування модерної української національної культури.

Оцінюючи стан наукової розробки зазначеної теми в українській літературі, потрібно мати на увазі, що в радянському суспільствознавстві дослідження націєкультурного феномену не заохочували, а уявлення про культуру нації мало заідеологізований характер. Як зазначала К. Шудря, в СРСР “стало чи не ознакою наукової розважливості виявляти дослідницький інтерес до інтернаціоналізації культур” [13, с. 9]; “національне в культурі зводилося до суто зовнішніх формальних ознак, етнічного забарвлення й, отже, прирікалось на “саморозчинення” у всезагальному культурному універсумі, історичну безперспективність” [13, с. 7].

У незалежній Україні дослідження національної культури стає одним із пріоритетних. У своїх працях В. Шинкарук, Є. Бистрицький, С. Кримський, Ю. Павленко висвітлюють філософсько-методологічні проблеми дослідження української культури [10, с. 8–191]. Актуальні питання відродження та розвитку української культури розглянуто в колективній праці “Національна культура в сучасній Україні” (голова редакційної колегії академік І. Курас) [5]. Спорідненість української культури з європейською традицією дослідили Ю. Богущкий, В. Андрущенко, Ж. Безвершок та Л. Новохатько у монографії “Українська культура в європейському контексті” [2].

Однак тема генези загальнонаціональної культури в умовах поліетнічного та полікультурного суспільства залишається малодослідженою. Водночас світова наукова думка сформувала низку оригінальних концепцій національного будівництва, в яких важливим фактором націєгенези виступає культура. Серед них важливе пізнавальне та методологічне значення мають теорії, розроблені Е. Гелнером, Е. Смітом, В. Кимлічкою та іншими вченими.

Мета статті – з'ясувати зміст концептуальних ідей провідних теорій націєгенези щодо культури та проаналізувати через призму виявлених засад процес становлення національної культури в Україні.

Відомий британський філософ Е. Гелнер свою концепцію нації та націоналізму розбудував на основі осмислення діалектики культури й організації в розвитку людства. “У нашому відправному визначенні, – зазначає він, – наголошено на зв'язку між організацією і культурою: одиниця (політична – О. Р.) є легітимною, якщо вона складається з людей однієї культури” [3, с. 202]. Націоналізм, як наголошував учений, “по суті, є нав'язуванням високої культури суспільству, в якому раніше серед більшості, а часом і всього населення, панували культури низькі” [3, с. 93]. Передусім це означає повсюдне запровадження через освітні заклади науково впорядкованої, кодифікованої мови для забезпечення достатньо цілісного бюрократичного і технологічного комунікативного простору. Нація – це модерна спільнота, що “складається із маси взаємозамінних індивідів-атомів, які поєднуються в єдине ціле спільною культурою” [3, с. 93].

Що ж таке “спільна культура”, яка її природа? Це – універсальна, високоелітарна культура чи піднята до певного рівня народна? Оригінально відповів на це питання, маючи на увазі концепцію Е. Гелнера, професор Альбертського університету (Канада) Іван-Павло Химка. “Націоналізм, – наголошує він, – творить національну культуру як сплав... двох культур: традиційно-аграрно-низько-народно-місцевої і модерно-індустріально-високо-елітарно-універсальної. Можна думати про це як про сплав двох металів: один метал – це елементи народної (етнічної – О. Р.) культури (як мови, звичаїв, світогляду), а другий – це ціла всеєвропейська чи універсальна, або – як Гелнер каже – індустріальна культура. Ті два метали переварюються разом, і в кінці виходить якийсь сплав, що є, по суті, новим металом” [11, с. 72]. Концепція британського науковця має ще одну важливу ідею: ідею національної держави, яка цю культуру формує й оберігає. “Тепер, – зазначає Е. Гелнер, – коли перед високою культурою стоїть набагато масштабніше і складніше завдання, вона не може обійтися без політичної інфраструктури. ...Кожна висока культура тепер потребує держави, бажано – власної” [3, с. 85–86].

Національна культура істотно відрізняється від етнічної. Якщо етнічна культура властива аграрному суспільству, характеризується територіальною розмаїтістю і локальною замкненістю, консервативністю, то національна – спільнотам індустріальної доби, ґрунтується на досягненнях сучасної науки, відкрита для інших культур, швидко адаптується до нових умов, спрямована у майбутнє.

У концептуальній моделі відомого сучасного етносоціолога Е. Сміта нація також є феноменом модерної доби. Саме із настанням цього етапу в розвитку людства з'являються, на його погляд, передумови для трансформації етносів у національні спільноти.

Етносоціолог вказує на два шляхи перетворення етнічних спільнот у нації. Перший – “спонсорований державою. Він починається з латеральної (аристократичної – О.Р.) етнічної спільноти, ядра етнічної держави” [7, с. 76]. Дедалі централізуючись та бюрократизуючись, ця держава намагається інкорпорувати середній клас і навколишні регіони через військові, фіскальні, юридичні та адміністративні процеси. “Якщо пощастить, – продовжує він, – ця держава виявляється спроможною згуртувати часто строкате населення в єдину політичну спільноту, основу на культурній спадщині панівного етнічного ядра” [7, с. 76].

Як бачимо, така модель націєгенези має спільні елементи з концепцією Е. Гелнера. По-перше, головним суб’єктом націєтворчого процесу є держава, її бюрократичний апарат. По-друге, висока культура поширюється на широкий народний загал. Вона перестає бути культурою лише панівного етнічного ядра держави і набирає статусу масової. Так формувалися, наприклад, британська, французька та іспанська нації.

Другий шлях націєгенези, згідно з поглядами Е. Сміта, – “починається з малої демократичної (простонародної – О.Р.) спільноти, чий етнорелігійні уявлення про себе треба замінити на активніші, політичні уявлення” [7, с. 77]. Засобом цього перетворення стає процес народнокультурної мобілізації, який реалізується завдяки діям просвітителів-інтелектуалів. “...Інтелектуали, – зазначає вчений, – сподіваються перетворити відсталу, традиціоналістичну етнічну спільноту на динамічну, проте основу на питомій (власній, народній – О.Р.) культурі політичну націю” [7, с. 77].

Отже, сутністю іншого шляху “творення” нації є політизація етнічної свідомості й культури, їхня націоналізація. Остання означає курс на суверенізацію етнічної групи. В оновленій, піднятій на новий рівень культурі з’являються політико-правові компоненти, а традиційні етнокультурні, етнорелігійні набувають яскравого політичного забарвлення. За цим сценарієм постали нації у Центральній та Східній Європі. Серед головних ознак новітніх націй дослідник називає наявність “єдиного юридичного кодексу, спільних прав і обов’язків” та “єдиної “політичної культури”, а також “загальної освіти всього суспільства і засобів масової інформації, аби підготувати майбутні покоління до виконання ролі “громадян” нової нації” [7, с. 77]. Спільну для всіх членів нації культуру Е. Сміт називає “громадянською культурою” [7, с. 71].

Стосовно нації та її культури, близькими до теоретичної позиції Е. Сміта, особливо його другої моделі націєгенези, є погляди відомого українського етнолог А. Пономарьова. Він зазначає: “Трансформація етносу, зокрема набуття ним національних ознак, пов’язана в тому числі із зміною етнічної культури, в структурі якої з’являються національно-державні цінності” [6, с. 117]. Вчений звертає увагу також на те, що формуванню національної культури передують формування національної самосвідомості. “Каталізатором тут (у формуванні національної культури – О. Р.), – зазначає він, – виступає *національна самосвідомість* – не просто усвідомлення причетності до рідної культури, а особливе розуміння її ролі в консолідації нації, формуванні її національних інтересів. *Без чітко вираженої національної самосвідомості національна культура взагалі неможлива*” [6, с. 120].

Політичні нації формуються на основі державних спільнот і принципово зорієнтовані на ідею індивідуального і колективного самовизначення громадян. Через вольове рішення особа часто, незважаючи на своє етнічне походження, виявляє

бажання належати до певної нації-держави. При цьому вона зобов'язується дотримуватися правових норм, політичних принципів та духовних пріоритетів цієї політії. Як резонно зазначає німецький професор сучасної історії П. Альтер, “нація і держава зливаються. Їх об'єднують одна мова, одна правова та адміністративна система, централізована влада і спільні політичні ідеали” [1, с. 584]. Отже, політична нація як спільнота ґрунтується передусім на таких чинниках: 1) спільній політичній волі, що об'єднує громадян держави (орієнтації громадян на державу); 2) системі владних відносин (владний вплив держави на громадян); 3) політичній та правовій культурі (сукупність політичних і правових цінностей, ідеалів, норм, які єднають націю горизонтально). Останні і є основою національної культури.

Якщо охарактеризувати сутнісну відмінність національної культури в етнічній і політичній націй, то культура першої зі самого початку свого існування володіє більшою структурною повнотою (у ній представлені всі компоненти культури – від побутової, релігійної, моральної, естетичної – до політичної і правової). Крім того, така культура характеризується меншою суб'єктивністю (національність особа не обирає; вона є “її долею, яку визначила природа й історія” [1, с. 584], меншою політичністю, адже істотну консолідуючу роль відіграють етнокультурні чинники, а також більшою історичністю (у ній вагому роль відіграють історична пам'ять, міфи про походження, “золота доба”, злеті і падіння народу тощо). Однак згодом структура національної культури в обох моделях націй до певної міри вирівнюється, оскільки будь-яка культура прагне до повноти, завершеності своєї структури й змісту, що забезпечує її максимальну ефективність у національному організмі.

Вельми цікавою у теоретичному й практичному плані є концепція соціетальної культури, яку розробив у дусі неоліберальної ідеології канадський учений В. Кимлічка. Процес і результат формування нації в умовах поліетнічної держави та ліберального суспільного ладу дослідник розглядає як цілеспрямовану розбудову соціетальної культури. “Під такою культурою, – зазначає В. Кимлічка, – я розумію культуру, концентровану на певній території, яка зосереджена навколо спільної мови, що вживається у широкому колі соціальних інститутів, суспільному й приватному житті (школах, засобах масової інформації, праві, економіці, органах влади тощо), охоплюючи всі сфери людської діяльності, включаючи соціальну, освітню, релігійну, рекреаційну та економічну діяльність” [4, с. 26].

У таких країнах, як США, Канада та інших, де сформувалася так звана політична нація, спільна для усіх громадян держави культура ґрунтується на одній мові, яка функціонує в більшості суспільних інститутів. Ліберальні уряди зумисне сприяють (нерідко й авторитарними методами) інтеграції своїх громадян різного етнічного походження в таку культуру, що, з одного боку, єднає їх у спільноту, а з іншого, – дає однакові шанси на успішне життя. Соціетальну культуру В. Кимлічка називає культурою “лише у вузькому розумінні”, оскільки “таке використання терміна “культура” відрізняється від його вживання у більшості академічних дисциплін, де культуру визначають у дуже широкому, етнографічному значенні, пов'язаному із специфічними народними звичаями, традиціями і обрядами” [4, с. 27]. Необхідно зазначити також, що соціетальна культура допускає відмінності у релігійних віруваннях, етнічних та ідеологічних цінностях, особистому стилі життя тощо, а отже, вона є внутрішньоплюралістичною. Очевидно, що формування такої культури розкриває сутність процесу національного будівництва.

Як бачимо, кожна із концепцій націєгенези розкриває своєрідні шляхи та способи формування національної культури, її роль у національному організмі. Які спільні ознаки культури в них можна простежити? По-перше, це – те, що національна культура формується і функціонує на основі певної мови, домінуючої в соціумі через ті чи ті причини. Мова має бути писемною, кодифікованою, опрацьованою мовознавцями. По-друге, осердям національної культури є її політична складова (національна політична культура), в якій виражено базові цінності нації, передусім ті, що підкреслюють національний статус спільноти: її суверенність, наявність національної держави чи орієнтації на неї, ідеал суспільного устрою та національну мету (ідею). По-третє, незалежно від способу формування нації її культура згодом набуває структурної повноти, включаючи культурні компоненти різних сфер життєдіяльності.

В умовах демократичного суспільства кожна з етнічних груп формує політику, спрямовану на забезпечення сприятливих умов для свого існування. При цьому “спрацьовує” одна або кілька головних етногенетичних моделей, залежно від рівня цивілізаційного розвитку спільноти, її суб’єктних якостей (самоусвідомлення потреб, організованості й цілеспрямованості) та статусу в політичному співтоваристві.

Вектори розвитку етнічних груп, що проживають у країні, можуть бути різноспрямованими: відповідати меті творення загальнонаціональної культури чи мати сепаратистський характер. Для успішної націєгенези необхідно діалектично поєднати дві базові тенденції – формувати спільну культуру та забезпечити умови для функціонування культури меншин. За такої політики загальна культура національного соціуму матиме два яруси: нижній – історичну культуру етнічних груп та верхній – новітню, спільну для всіх національностей культуру. Найскладнішим і часто конфліктним є питання про те, культура якого етносу має стати змістовою основою спільної культури. Зазвичай, такою культурою є мова, традиції та базові цінності автохтонної і найбільш чисельної етнічної спільноти, яка ініціювала державотворення і стала головною рушійною силою цього процесу. Розглянемо головні націєкультурні процеси в сучасній Україні.

Український етнос ще в середині XIX ст. став на шлях формування “модерно-індустріально-високо-елітно-універсальної” (І.-П. Химка) культури. Сьогодні основи такої культури закладено. Однак залишається чимало проблем: не розроблено науково обґрунтованих термінологічних словників для низки галузей суспільної діяльності, а ті, що є, проходять процес адаптації; спостерігаємо істотне розходження між мовленням у приватній сфері, де продовжують панувати місцеві діалекти, та в суспільних інститутах, у яких переважно вживають літературну мову; значна частина українців розмовляє або змішаною (україно-російською) мовою, або прийняла російську мову як рідну. Так, за даними щорічного загальноукраїнського моніторингу, який проводить Інститут соціології НАН України, у 2007 р. 72,2 % респондентів визнали, що вони за національністю українці; 19,7 % – що росіяни; 2,2 % – інші. Водночас, на питання “Ваша рідна мова?” – 60,0 % учасників опитування відповіли, що українська, 38,0 % – російська і 1,4 % – інша [9, с. 527–528]. Засвоєнню української культури істотно перешкоджають ідеологеми та стереотипи, продуковані певними політичними силами, що “кваліфікують” українську мову як “сільську”, “архаїчну”, “нерозвинену”, “непрестижну” тощо.

З погляду концепції націєгенези на основі демотичного етносу шляхом народнокультурної мобілізації в українців також є як здобутки, так і певні проблеми у формуванні національної культури. Українська інтелектуальна еліта ще на початку 90-х рр. минулого сторіччя провела значну роботу з відродження історичної пам'яті народу та формування активних політичних уявлень, що стають основою національної самосвідомості. Це дало змогу мобілізувати народ на переможні революційні дії у 1991 та 2004 роках. Однак рівень національного самоусвідомлення серед значної частини населення, особливо в Східній та Південній Україні, залишається низьким. Це проявляється у байдужому ставленні до відродження української мови та культури, підтримці комуністичних псевдоінтернаціоналістичних та ліберально-космополітичних сил, ностальгії за Радянським Союзом тощо. Тому еліта й українська держава повинні продовжувати формувати активну національну самосвідомість широкого народного загалу, національну гідність та гордість українців, усього населення держави.

Серед інших національностей України необхідно виокремити російську етнострупу та кримськотатарський народ. Принципова відмінність між ними полягає в тому, що росіяни є етнічною меншиною, адже її представники проживають за межами своєї історичної батьківщини – Росії, а кримськотатарський народ має статус національної меншини. Зауважимо, що в зарубіжній етнополітичній літературі до національних меншин зараховують етнострупи, “які сформували повні та функціонуючі суспільства на своїй історичній батьківщині до того, як їх було приєднано до більшої держави” [4, с. 32]. Така позиція, на наш погляд, є більш науково виваженою, ніж та, яку здебільшого практикують в Україні, коли всі етнострупи меншин позначають терміном “національні меншини”.

За теоретичною схемою Е. Сміта, кримських татар необхідно зарахувати до категорії демотичних етносів, які пробуджуються до національного життя. Кримськотатарський народ швидко політизується і щоразу наполегливіше заявляє про свої колективні права, зокрема на державність у межах України.

Російська меншина, чисельність якої за даними перепису населення 2001 р. становила 8,33 мільйона чоловік, або 17,18 % від загальної кількості населення держави, протягом минулого сторіччя в умовах сприятливих політичних режимів зуміла сформувати власну соціетальну культуру в регіонах свого компактного проживання. До того ж вона інкорпоровала в свою культуру значну кількість українців і більшість етнічних меншин України. Росіяни наполягають на правах національної спільноти, яка б мала однаковий з українцями статус державотворчої сили. На цій основі ставлять питання про надання російській мові статусу другої державної (лозунг Партії Регіонів “Дві мови, один народ”).

В етнополітичних реаліях, що склалися, владна еліта, офіційні чинники заявляють, що в Україні формується (чи має бути сформована) “політична нація”. Такий погляд домінує і в науковій літературі [8; 12 та ін.]. Цьому об'єктивно сприяють вилучення з паспорта громадянина України графи про національність, відсутність кадрової політики, яка б враховувала національні чинники, ліберальне ставлення до використання недержавної мови в органах державної влади, зокрема у Верховній Раді та Кабінеті Міністрів України, суто ринкові механізми “виживання” українськомовних газет, журналів, книговидавництва тощо.

З іншого боку, в дусі обґрунтованих Е. Смітом засад формування націй із латеральних етнічних груп, в Україні здійснюється поміркована політика українізації як щодо російськомовних українців, так й етнічних меншин. Йдеться про відповідну освітянську стратегію, політику в сфері кінопрокату, використання української мови в рекламній діяльності, у веденні документації в органах влади, судах тощо. Розширення використання державної мови об'єктивно сприяє формуванню основ соцієтальної культури та створенню рівних умов для членів різних національностей у працевлаштуванні та кар'єрному рості. Успішна реалізація цієї моделі націєгенези в Україні матиме наслідком етногромадянську націю, розбудовану на основі модерної української культури.

Підсумовуючи сказане, необхідно зазначити, що базові концепції націєгенези мають важливе теоретико-методологічне значення для осмислення процесів формування національної культури. Статус цієї культури визначається наявністю політичної складової, в якій відображено життєві потреби народу, його базові цінності та ідеали. Жодна національна культура не може обійтися без кодифікованої мови, системи моральних принципів і норм, спільних цінностей у виробничій, соціальній та інших сферах, співзвучних національній ідеї. Спосіб формування загальнонаціональної культури в умовах поліетнічного суспільства можна уявити як ліберально-демократичний процес прилучення до високої культури титульного етносу етнічних меншин, з одночасним створенням належних умов для збереження та розвитку їхніх традиційних культур.

Подальше дослідження сутності та генези національної культури має бути зосереджене на з'ясуванні підстав і шляхів добровільного і демократичного утвердження в соціумі спільних цінностей та норм, спільної мови та інституцій; дослідженні закономірностей взаємодії загальнонаціональної культури та культур меншин, їхнього взаємозбагачення; осмисленні процесів утвердження структурної повноти та функціональної ефективності соціокультурного організму нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Альтер П.* Нація: проблема визначення // У кн.: Націоналізм. Антологія. К.: Смолоскип, 2000. С. 580–592.
2. *Богуцький Ю., Андрущенко В., Безвершок Ж., Новохатько Л.* Українська культура в європейському контексті. К.: Знання, 2007.
3. *Гелнер Е.* Нації та націоналізм. К.: Таксон, 2003.
4. *Кимлічка В.* Лібералізм і права меншин. Харків: Центр освітніх ініціатив, 2001.
5. *Національна культура в сучасній Україні.* К.: Асоціація “Україно”, 1995.
6. *Пономарьов А.* Українська етнографія. Курс лекцій. К.: Либідь, 1994.
7. *Сміт Е.* Національна ідентичність. К.: Основи, 1994.
8. *Степико М.* Українська політична нація: проблеми становлення // Політичний менеджмент. 2004. №1. С. 19–29.
9. *Українське суспільство 1992–2007.* Динаміка соціальних змін. К.: Ін-т соціології НАН України, 2007. 536 с.
10. *Феномен української культури: методологічні засади осмислення.* К.: Фенікс, 1996.

11. *Химка І.-П.* Український національний рух у Галичині ХІХ ст. в світлі нових теоретичних праць про націоналізм і національні рухи // Формування української нації: історія та інтерпретації: Матеріали круглого столу істориків України (Львів–Брюховичі, 27 серпня 1993 р.). Львів: Наукове Товариство ім. Т. Шевченка. Історична комісія; Львівський державний університет ім. І. Франка. Інститут історичних досліджень, 1995. С. 68–77.

12. *Хорошилов О.* Українська політична нація: сценарій конституювання // Політичний менеджмент. 2004. №5. С. 23–30.

13. *Шудря К.* Національна культура як філософська проблема // У кн.: Національна культура в сучасній Україні. К.: Асоціація “Україно”, 1995. С. 7–16.

PECULIARITIES OF GENESIS OF NATIONAL CULTURE: ETHNOPOLITICAL CONCEPTS AND UKRAINIAN EXPERIENCE

Oleg Rudakevych

*Ternopil National Economic University,
Lvivska Str., 11, Ternopil, 46020, Ukraine, e-mail: rud_om@mail.ru*

Conceptual approaches of comprehending of national culture formation process that are presented in modernist theories of nation are examined in the article. In particular, the view of E. Gellner on national culture as mixture of traditionally national and high cultures; the idea of A. D. Smith about formation of nation from lateral and demotic ethnoses that leads to consolidation of mass civil culture; the judgement of W. Kymlicka about genesis of nation on the basis of formation of so-called societal culture that is community of language and basic public institutions. The state, trends and problems of formation of national culture in the modern Ukrainian society in the light of the mentioned conceptual ideas are characterized by the author.

Key words: nation, lateral ethnos, democratic ethnos, traditionally national culture, high culture, civil culture, societal culture, national culture, genesis of national culture.

ОСОБЕННОСТИ ГЕНЕЗИСА НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ: ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЕ КОНЦЕПЦИИ И УКРАИНСКИЙ ОПЫТ

Олег Рудакевич

*Тернопольский национальный экономический университет,
ул. Львовская, 11, г. Тернополь, 46020, Украина, e-mail: rud_om@mail.ru*

Исследовано концептуальные подходы к осмыслению процессов формирования национальной культуры, которые представлены в модернистских теориях нации. В частности, взгляд Э. Геллнера на национальную культуру как сплав традиционно-народной и высокой культуры; идея Э. Смита о формировании нации из латеральных и демотических этносов, что приводит к утверждению массовой гражданской культуры; суждение В. Кимлички о нациегенезисе на основании формирования так называемой социетальной культуры, которая представляет собой общность языка и базисных общественных институтов. Сквозь призму названных концептуальных идей автор охарактеризовал состояние, тенденции и проблемы становления национальной культуры в современном украинском обществе.

Ключевые слова: нация, латеральный этнос, демотический этнос, традиционно-народная культура, высокая культура, гражданская культура, социетальная культура, национальная культура, генезис национальной культуры.

Стаття надійшла до редколегії 09.04.2008

Прийнята до друку 14.04.2009